

Γιάννης Πανούσης*

Περί κανόνων, ορίων και (αν)υπακοής στη δημοκρατία

*Η ανυπακοή είναι
το αληθινό θεμέλιο της ελευθερίας*
Χένρι Ντέιβιντ Θωρό

1. Το πρότυπο μιας βανδαλιστικής βίας που άλλοτε κινείται στην πλάτη της τρομοκρατίας ή του ρατσισμού και άλλοτε στην πλάνη της επανάστασης, που άλλοτε καταργεί κι άλλοτε διεκδικεί ελευθερίες και δικαιώματα έχει επικρατήσει στα ελληνικά πολιτικά και κοινωνικά ήθη.¹

Το αντίδοτο της βίας στην αλλοτριωμένη ζωή,² η βία των διαφευσμένων και των απελπισμένων,³ η διαμαρτυρία και η πολιτική βία, η οργή και η απείθεια,

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Ο Γιάννης Πανούσης είναι καθηγητής εγκληματολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

1. Βλ. Στ. Λυγερός, «“Επαγγελματίες” της βίας και “αντάρτικο πόλεων”», *Επίκαιρα* 9-15/12/10, σ. 11, Γ. Ζώης, «Η τρομοκρατία ως πράξη αθωότητας», *Κοντέϊνερ*, Δεκ. 2010, σ. 9, Π. Μπουγάνης, «Ποιοι οπλίζουν τα χέρια των “αγανακτισμένων” ρατσιστών», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* 17/4/11, Π. Μανδραβέλης, «Η τρομοκρατική διαταραχή», *Καθημερινή Κυριακή* 28/11/10 – Γ. Σιακαντάρης, «Το Κράτος νόμιμος φορέας άσκησης βίας», *Νέα* 2-3/4/11, Ν. Κιάος, «“Μικρά” καλοκαιρινά κυβερνητικά εγκλήματα», *Ελευθεροτυπία* 30/9/10, Θ. Γιαλκέτσης, «Ο τρόμος ως πολιτικό εργαλείο» (συνέντευξη με Φερνάντο Σαβατέρ), *Επτά* (7), 14/11/10, σ. 22, Ντ. Καρατζίου, «Φυτρώνουν κινήματα στις γειτονιές», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* 3/4/11 – Πρβλ. Στεφάν Εσέλ, *Αγανακτήστε!*, μτφ. Σώτη Τριανταφύλλου, Πατάκης 2011.

2. Βλ. Χ. Γιανναράς, *Ζωή χαρισάμενη*, Πόλις 2011.

3. Βλ. Κ. Λάβδας, «Ο ανορθολογισμός της βίας», *Κόσμος του Επενδυτή* 2-3/6/07 – Βλ.

η εκτόνωση και η «λαϊκή» αυτοδικία, ο «τσαμπουκάς» και οι τραμπουκισμοί⁴ κοσμούν την ημερήσια διάταξη της ζωής μας.

Θρησκευτική βία, τυφλή βία, φασιστική βία, συμβολική βία, ανώνυμη «αντικειμενική» βία, καθημερινή βία,⁵ ανομία, ασυλία και ατιμωρησία,⁶ δίνουν την εντύπωση ακήρυκτου εμφυλίου.⁷

Η κοινωνική ανυπακοή και η δημόσια (ακτιβιστική) ανυπακοή υπερβαίνουν κατά πολύ την αποδοκιμασία ατόμων και πολιτικής και μετουσιώνονται εύκολα σε βία.⁸

Από την άλλη, η δοξολόγηση της βίας με οποιοδήποτε επιχείρημα⁹ (κυρίως όμως επειδή οι «ασκούντες βία» υπερασπίζονται τη μη-ποινικοποίηση των διαδηλώσεων¹⁰) δημιουργεί (αφελώς;) σύγχυση ανάμεσα στη φυσική βία κατά

επίσης δηλώσεις νέων σε *Βήμα Κυριακής* 17/4/11: «Αγανακτώ με τον ανεκτικό εαυτό μου», «Αγανακτώ με τα πάντα και με τίποτα», «Αγανακτώ με την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».

4. Βλ. Γ. Μοσχονάς, «Η βία και το τέλος του πολιτισμού της δημοκρατίας», *Βήμα Κυριακής* 10/4/11, Δ. Τζιόβας, «Οι κουλτούρες της εξέγερσης και της υπακοής», *Βήμα Κυριακής* 18/7/10, Σοφ. Βιδάλη, «“Περάσαμε” σε μια νέα φάση “πολέμου”», *Βήμα Κυριακής* 13/5/07 – πρβλ. Howard Zinn, *Δεν μπορείς να είσαι ουδέτερος σ’ ένα τρένο που κινείται*, μτφ. Ν. Σταμπάκης, Αιώρα 2011, Χ. Τσούκας, «Ανυπακοή αλλά ελληνικά...», *Καθημερινή Κυριακής* 13/2/11, Ν. Ευδάκης, «Ποιων είναι η βία;», *Καθημερινή Κυριακής* 5/2/06.

5. Βλ. Γ. Πανούσης, Β. Αλυγιζάκης, *Θεολογική και εγκληματολογική βία και ηθική*, Γρηγ. Παλαμάς, 821/08, σ. 165-176 – Ρετζ. Σβάρτς, *Βία και Μονοθεϊσμός*, μτφ. Φ. Τερζάκης, Φιλίστωρ 2000 αλλά και Θ. Γιαλκέτσης, *Η θρησκεία ενάντια στη βία* (άρθρο Τσαρλς Τέιλορ), *Επτά* (7) 24/12/10, σ. 24, Βίκης Τσιώρου, «Η τυφλή βία και η παράνοια έχουν εισχωρήσει στην πραγματικότητα» (συνέντευξη Ντον ντε Λίλο), *Ελευθεροτυπία* 10/3/04 – βλ. και σχετικές απόψεις Žižek, σε Π. Μανδραβέλης, «Η βία ως μαμή της ανοησίας», *Καθημερινή Κυριακής* 17/10/10 – βλ. και Slavoj Žižek, *Βία – Έξι λοξοί στοχασμοί*, μτφ. Νεκτ. Καλαϊτζής, Scripta 2010, σ. 22, 203 – Κ. Λάβδας, όπ. π.

6. Πρβλ. Κ. Ζούλας, «Εικόνα ανομίας, βίας και ατιμωρησίας», *Καθημερινή Κυριακής* 17/4/11, Π. Μανδραβέλης, «Η ατιμώρητη βία γίνεται ενδημική», *Καθημερινή Κυριακής* 23/1/11, Π. Κ. Σούρλας, «Ασυλία, ανομία και το δίκαιο της μπουλντόζας», *Βήμα Κυριακής* 23/1/11, Φ. Τσαλίκोगλου, «Ατιμωρησία και ψυχολογία του όχλου», *Βήμα Κυριακής* 23/1/11.

7. Βλ. Χρ. Χωμενίδης, «Υπάρχει κίνδυνος να οδηγηθούμε σύντομα στο χάος», *Έθνος* 16/4/11.

8. Βλ. Πάσχος Μανδραβέλης, «Η δημοκρατική συναίνεση», *Καθημερινή Κυριακής* 23/1/11, Χρ. Γιανναράς, «Άλλο η αποδοκιμασία κι άλλο η βία», *Καθημερινή Κυριακής* 3/4/11 – πρβλ. Β. Μαρκεζίνης, «Κοινωνικές αναταραχές και συγκοινωνούντα δοχεία», *Ελευθεροτυπία* 2/2/11.

9. Βλ. Β. Μουλόπουλος, «Ωδή στην ανυπακοή», *Καθημερινή Κυριακής* 27/2/11 – Πρβλ. Ν. Παρασκευόπουλος, «Φαινόμενα “καλής” και κακής βίας», *Ελευθεροτυπία* 26/5/10, Β. Σιούτη, «Κράξιμο παντού», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* 3/4/11, Χρ. Στεργ. Μπελλές, «Ανυπακοή: από την Αντιγόνη στη Ρόζα Παρκς», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* 20/3/11.

10. Βλ. Χρ. Ζέρβας, «Τρομοκρατική δράση και οι διαδηλώσεις», *Ελευθεροτυπία* 22/9/10, Ιός Κυριακής, «Ποιοι είναι οι κουκουλοφόροι;», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* 1/3/09, Σοφ. Βιδάλη, «“Περάσαμε” σε μια νέα φάση “πολέμου”», όπ.π.

προσώπων και την πολιτική βία κατά του (συνταγματικού) συστήματος.¹¹

Οι προπηλακισμοί (πολιτικών, ακαδημαϊκών, συνδικαλιστών) συνδέθηκαν με μια εθνολαϊκιστική κουλτούρα «ένοπλων» πολιτών¹² που απέχει πολύ από τη δημοκρατική κουλτούρα των δυναμικών διεκδικήσεων.¹³

2. Η κρίση της δημοκρατίας ή ακόμη και τα λάθη της¹⁴ δεν νομιμοποιούν την ένοπλη κατάλυσή της από αυτόκλητους σωτήρες.¹⁵

Η διαφωνία είναι προφανώς συστατικό στοιχείο της Δημοκρατίας. Καμία όμως διαφωνία δεν νομιμοποιείται να γίνει ένοπλη εξέγερση για να λύσει τις διαφορές της με τη Δημοκρατία.¹⁶

Στις δημοκρατίες η (αυτο)νομιμοποίηση και η (αυτο)απονομιμοποίηση της βίας δεν εξαρτάται από τους καλούς σκοπούς και «τους καλούς σκοτωμούς».¹⁷

Η οφειλόμενη λαϊκή εξέγερση κατά απολυταρχικού καθεστώτος¹⁸ δεν πρέπει να εκφυλίζεται στο «γιαούρτωμα» ως ένδειξη απονομιμοποίησης των θεσμών.¹⁹

Το ερώτημα «Με τον νόμο ή με το αίμα;» θέτει εκ νέου τα όρια της αυτοδικίας²⁰ αλλά κυρίως αφήνει περιθώρια παρερμηνείας και μετατροπής της λαϊκής οργής σε εγκληματική συμπεριφορά και την κοινωνία σε «ζούγκλα επιβίωσης».²¹

11. Πρβλ. Γρ. Καλφέλης, «Freedom vs. Security in the age of terrorism», σε *Εγκληματολογικές αναζητήσεις – Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Στ. Αλεξιάδη*, Σάκκουλας, Θεσ/κη 2010, σ. 460.

12. Βλ. Ν. Μαραντζίδης, «Επικίνδυνο έλλειμμα φιλελεύθερων αξιών», *Βήμα Κυριακής* 6/3/11, Δ. Κ. Ψυχογιός, «Ιερές αγελάδες και ελευθερία του λόγου», *Βήμα Κυριακής* 6/3/11.

13. Βλ. Έφης Γαζή, «Άλλο “μαμά” κι άλλο “μητέρα”», *Βήμα Κυριακής* 6/3/11.

14. Βλ. Γ. Πανούσης, *Η Δημοκρατία στα ακραία όριά της*, Α. Α. Λιβάνης 2007 – Ν. Παρασκευόπουλος, «Οι πλειοψηφίες στο στόχαστρο: ένας απολογισμός», *Ελευθεροτυπία* 23/12/09.

15. Βλ. προκήρυξη Σέχτας Επαναστατών «Έχουμε πόλεμο με τη δημοκρατία σας», *Νέα* 28/7/10, Ν. Σεβαστάκης, «Ανομική δημοκρατία ή ολιγαρχικός πειρασμός», *Βήμα Κυριακής* 13/2/11, Α. Λιάκος, «Δεν είναι άλλοθι η κρίση», *Έθνος* 16/4/11.

16. Βλ. Στάθης Γουργουρής, «Το δικαίωμα στην εξέγερση και το δίκιο της δημοκρατίας», *Ελευθεροτυπία* 13/5/10 – Ρομίν Τζαχανμπεγκλού, «Η μη βία, απάντηση στη βία» (συνέντευξη σε Κατερίνα Οικονομάκου), *Ελευθεροτυπία* 2/4/11.

17. Βλ. Ν. Παρασκευόπουλος, *Δεξιές και αριστερές ιδέες για τη βία*, *Ελευθεροτυπία* 15/4/09.

18. Πρβλ. Π. Μανδραβέλης, «Ο άνδρας της μυλωνούς και η πολιτική ανυπακοή», *Καθημερινή Κυριακής* 6/2/11.

19. Βλ. Φ. Τσαλίκoglou, «Ο αφελής και το φεγγάρι», *Βήμα Κυριακής* 10/4/11, Β. Χιώτης, «Οι “μάγειροι” της βίας με τα γιαούρτια», *Βήμα Κυριακής* 10/4/11 – βλ. και Ελ. Καρασαββίδου, «Γιαούρτι-gate: η αντιμετώπιση του συμπτώματος κρύβει την ασθένεια», *Ελευθεροτυπία* 27/4/11.

20. Βλ. ομότιτλο άρθρο Ειδικού συνεργάτη, *Καθημερινή Κυριακής* 12/11/06, Π. Μανδραβέλης, «Η ουσία των νόμων», *Καθημερινή Κυριακής* 13/2/11 – Πρβλ. Ρόναλντ Λαιγκ «Νόμος είναι η τρομοκρατία εκφρασμένη σε λέξεις».

21. Βλ. Π. Ελευθεριάδης, «Η αυτοδικία υπονομεύει τη δικαιοσύνη», *Νέα* 2-3/4/11, Γ. Το-

Η δημοκρατία δεν (πρέπει να) φοβάται τους εχθρούς της,²² όμως η καθολική άρνηση της νομιμότητας²³ και ο μη-σεβασμός στις ελευθερίες των άλλων,²⁴ η παραβίαση του νόμου αλλά και η ασέβεια στο νομοθέτη από τη μία και οι θεσμικές παρεκκλίσεις από την άλλη²⁵ διευρύνουν ένθεν κακείθεν τα όρια της ανοχής²⁶ και καθιστούν τη Δημοκρατία ευάλωτη και την κοινωνία αμήχανη (και αβοήθητη).

Η κουλτούρα της ανυπακοής δεν είναι νοητό να συγκρούεται στο διηνεκές με την κουλτούρα της εμπιστοσύνης.²⁷

Η κρίση της πολιτικής νομιμοποίησης του κράτους δεν νομιμοποιεί το πολιτικό έγκλημα ως μορφή αντίστασης.

Το κοινωνικό συμβόλαιο παράγει την πολιτική εξουσία, θέτει το πλαίσιο της εξουσίας αυτής και ολοκληρώνεται με τη λαϊκή αποδοχή και συναίνεση (μέσα και μέσω της αρχής της εμπιστοσύνης).

3. Όπως και να προσεγγίσει ή να ερμηνεύσει κανείς τη (θεσμική) βία²⁸ η πολιτική ανυπακοή προϋποθέτει επώνυμη, δημόσια, συνειδητή, αξιακή αντίδραση σ' έναν άδικο νόμο αλλά όχι στη νομιμότητα.²⁹

Ο ά-νομος ή έκ-νομος πολίτης, ο κατέχων «αποκλειστικά» το δημοκρατικό δικαίωμα της ανυπακοής,³⁰ διαιρεί αυθαίρετα, ναρκισσιστικά και ιδιοτελώς τη νομιμότητα «σε καλή και κακή»³¹ και χωρίς ηρωϊκή διάθεσή ή πρόθεση³² προβάλλει ως ηθικό πρόταγμα των πράξεών του την αντισυστημική³³ ή «τραυματισμένη» του συνείδηση.³⁴

μαράς, «Αναρχίας εγκώμιον;», *Δικαιόραμα*, Ιουν. 2009, σ. 6-7.

22. Βλ. Ξ. Κοντιάδης, «Η δημοκρατία δεν φοβάται τους εχθρούς της», *Έθνος* 16/4/11.

23. Βλ. Ι. Μανωλεδάκης, «Ασφαλιστική δικλείδα η τήρηση της νομιμότητας», *Βήμα Κυριακής* 1/3/09.

24. Βλ. Ριχ. Σωμερίτης, «Κι αν πάμε κάπου αλλού;», *Βήμα Κυριακής* 1/3/09.

25. Βλ. Χρ. Ζέρβας, «Από τη “δημοκρατία” στο “καθεστώς” του νόμου και της τάξης, *Ελευθεροτυπία* 2/2/11, Γ. Μαρίνος, «Ο Σωκράτης ήταν κορόιδο!», *Βήμα Κυριακής* 27/2/11, Αγγ. Στάγκος, «Η άσκηση βίας απειλεί τις δημοκρατικές λειτουργίες», *Καθημερινή Κυριακής* 9/1/11.

26. Βλ. Π. Μανδραβέλης, «Η ατιμώρητη βία γίνεται ενδημική», *Καθημερινή Κυριακής* 23/1/11.

27. Βλ. Δ. Τζιόβας, όπ.π.

28. Βλ. σχετικά μ.ά. Ν. Κουράκης, *Περί Βίας*, Εκδ. Νομική Επιθεώρηση, Αθήνα 1989.

29. Βλ. Χ. Τσούκας, όπ.π., Ι. Μανωλεδάκης, όπ.π.

30. Πρβλ. Π. Μανδραβέλης, «Σε τροχιά αριστερής παράκρουσης», *Καθημερινή Κυριακής* 26-27/3/11.

31. Πρβλ. Π. Κ. Σούρλας, όπ.π.

32. Πρβλ. Κ. Βαθιώτης, «Ταραξίες εναντίον αμέτοχων πολιτών: εμφύλιος πόλεμος ante portas;» *Συνήγορος* 70/08, σ. 45.

33. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, «Εξουσιαστές και “αντιεξουσιαστές” στη Νέα Τάξη», *Ελευθεροτυπία* 12/9/09.

34. Βλ. Γ. Σταματόπουλος, Πολιτική ανυπακοή και διανοούμενοι (παρουσίαση του βιβλίου του Thoreau), *Ελευθεροτυπία* 19/3/11.

Τα θύματα της βίας περνούν σε δεύτερη μοίρα,³⁵ μολονότι δεν υπάρχει αριστερή ή δεξιά βία, αριστερός ή δεξιός πόνος,³⁶ καθώς τα αυτοαναφερόμενα συστήματα βίαιης ανυπακοής³⁷ καταλήγουν σε «λάθος ανθρωποθυσίες» (που δεν έχουν όμως το θάρρος οι δράστες να ομολογήσουν ή να αποδεχθούν³⁸).

Η βία ως «αυτεπίστροφον όπλο»³⁹ πολλαπλασιάζεται και «θολώνει» όταν δεν υπάρχει ιδεολογικό περιεχόμενο και πολιτικός στόχος.⁴⁰ Την ώρα που οι ίδιοι οι αντιεξουσιαστές αποκηρύσσουν δημόσια την τυφλή βία⁴¹ πρέπει και ο (κάθε) «ληστής» να διαλέξει αν (τελικά) θα γίνει κακοποιός ή επαναστάτης.⁴²

4. Το παράλογο ή το αδικαίωτο της βίας, η σύνδεσή της με διαψεύσεις και συμβολισμούς,⁴³ με τη διάρρηξη της κοινωνικής συνοχής⁴⁴ προκαλούν πολλαπλές συγχύσεις.

Ένα όμως είναι βέβαιο. Η ανυπακοή ως κοινωνική ή πολιτική αμφισβήτηση⁴⁵ έχει συχνά ως αποτέλεσμα μια ελευθερία χωρίς ευθύνη, δηλαδή ένα μόνιμο

35. Βλ. Π. Μαρίνος, «Η διπλή δολοφονία», *Βήμα Κυριακής* 11/7/10.

36. Βλ. Ν. Παρασκευόπουλος, «Δεξιές και αριστερές ιδέες για τη βία», *Ελευθεροτυπία* 15/4/09.

37. Πρβλ. Α. Σιδέρης, «Η βία στους δρόμους και ο δρόμος της βίας», *Βήμα* 29/12/85.

38. Βλ. π.χ. τη μη-ανάληψη ευθύνης για τον νεκρό Αφγανό στα Πατήσια και τους τρεις νεκρούς στη Marfin Σταδίου.

39. Βλ. Γ. Μοσχονάς, «Η βία και το τέλος του πολιτισμού της δημοκρατίας», *Βήμα Κυριακής* 10/4/11.

40. Βλ. Π. Μανδραβέλης, «Το δεύτερο έλλειμμα Παιδείας», *Καθημερινή Κυριακής* 27/2/11.

41. Βλ. συλλογικό τόμο *Η πολιτική βία είναι πάντοτε φασιστική*, Διάπυρον 2010 – Δ. Χαραλάμπους, «Μολότοφ, Μπακούνιν και χορτοφαγία», *Βήμα Κυριακής* 11/7/10 – Πρβλ. Α. Κύρκος, «Και ο Μουσολίνι ήταν θιασώτης των κινημάτων ανυπακοής» (συνέντευξη σε Α. Σταυρόπουλο), *Βήμα Κυριακής* 3/4/11 – Βλ. ιδίως Ν. Ξυδάκης, «Ποιων είναι η βία;», *Καθημερινή Κυριακής* 5/2/06.

42. Βλ. Έρικ Χομπσμπάουμ, «Ληστές και επαναστάσεις», *Αυγή Κυριακής* 19/12/10 – βλ. Τ. Φωτόπουλος, «Εξουσιαστές και “αντιεξουσιαστές” στη Νέα Τάξη», *Ελευθεροτυπία* 12/9/09.

43. Βλ. Κ. Λάβδας, «Ο ανορθολογισμός της βίας», *Κόσμος του Επενδυτή* 2-3/6/07 – Γ. Κατρούγκαλος, «Η άλλη όψη της έλλειψης ελπίδας», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* 3/4/11, Ν. Δήμου, «Κατανοητή πράξη αλλά αδιέξοδη», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* 3/4/11, Α. Σιδέρης, «Η βία στους δρόμους...», όπ.π., Α. Σιδέρης, «Το παράλογο της βίας και ο βιασμός της λογικής», *Βήμα* 2/3/86 – Πρβλ. Μ. Κατσουνάκη, «Το σοκ της τρυφερότητας», *Καθημερινή Κυριακής* 24-25/12/10.

44. Βλ. Π. Μανδραβέλης, «Η διάρρηξη της κοινωνικής συνοχής», *Καθημερινή Κυριακής* 17/4/11 – Σ. Βιδάλη, «Ένα εκρηκτικό κοινωνικό μείγμα», *Βήμα Κυριακής* 1/3/09.

45. Βλ. Χένρι Ντέιβιντ Θορό, *Πολιτική ανυπακοή*, μτφ. Κ. Παπαπετροπούλου, εισ./επιμ. Χ. Μαγουλάς, Ερατώ 2009 – Κ. Μποτόπουλος, «Ράγισμα του κοινωνικού ιστού», *Νέα* 2-3/4/11 – Ντ. Καρατζίου, Χρ. Ζέρβας, «Κινήματα ανυπακοής με πολιτική αυτονομία», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* 6/3/11 – Τ. Παπάς, *Η βολική θεωρία της υποκίνησης*, *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* 6/3/11.

σύνδρομο εξεγέρσεως⁴⁶ ως μετεμφυλιακό ή μεταπολιτευτικό κατάλοιπο, που δεν συνάδει με το δημοκρατικό σύστημα αλλά και δεν είναι ποτέ απελευθερωτικό.

Ακόμα κι αν η Δημοκρατία δεν μπορεί να προστατευθεί από τον εαυτό της⁴⁷ πρέπει ως κοινωνία να συμφωνήσουμε ότι οι ελεύθερες κοινωνίες δεν αμφισβητούνται ενόπλως από τα επιμέρους συμφέροντα ή διακυβεύματα,⁴⁸ ότι οι επιλογές εν ελευθερία συνιστούν τρόπο ζωής, προσωπικής και κοινωνικής⁴⁹ ότι «η δημοκρατική ελευθερία δεν σημαίνει αναρχία αλλά ελευθερία που γεννάει την τάξη»⁵⁰ και τέλος ότι «αποδειχθήκαμε αδύναμοι στο να διαχειριστούμε την ελευθερία μας».⁵¹

Η βία επιφέρει αλλοιώσεις στα νοήματα της ελευθερίας και των δικαιωμάτων, στις χρήσεις και καταχρήσεις,⁵² στην επιδείνωση και όχι στη βελτίωση της ζωής του κοινωνικού συνόλου.⁵³

Η κοινωνική ελευθερία προϋποθέτει νομικό οπλισμό δικαιωμάτων και ελεύθερη δραστηριότητα του ενός που δεν εμποδίζει την ελεύθερη δραστηριότητα του άλλου ή του συνόλου.⁵⁴

Δεν μπορεί συνεπώς η ελευθερία να είναι χωρίς όρια και χωρίς ρυθμιστή διότι τότε η κοινωνική ελευθερία αρνείται το κοινωνικό συμβόλαιο και οδηγεί σε χαοτικές καταστάσεις ανελευθερίας.⁵⁵

Το κοινωνικό συμβόλαιο, η μαζική διαφοροποίηση και η υπακοή στη συνείδηση, δεν πρέπει να έρχονται συνεχώς σε σύγκρουση.⁵⁶ Ο άδικος σκοπός π.χ. του νόμου καθιστά την ανυπακοή μια μη-βίαιη «απρόθυμη πράξη».⁵⁷

Δεν σχετίζεται δηλαδή σε καμία περίπτωση με τις προμελετημένες ή οργανωμένες επιθέσεις κατά ζωντανών στόχων, αλλά με ηθικά κριτήρια και με ορθές στάσεις πολίτη απέναντι σε «ανήθικα νομοθετήματα».⁵⁸

46. Βλ. Κ. Ιορδανίδης, Το σύνδρομο της εξεγέρσεως, *Καθημερινή Κυριακή* 22/3/09.

47. Βλ. Γ. Πανούσης, «Μπορεί η Δημοκρατία να προστατευθεί από τον εαυτό της;» - «Το σύνδρομο της καμεροκουκούλας», *Ποιν.Δίκ. και Εγκληματολογία* 2/10, σ. 1-7.

48. Πρβλ. Π. Μανδραβέλης, «Ο τζόγος και η δύσκολη έννοια της ελευθερίας», *Καθημερινή* 23-24/4/11.

49. Πρβλ. Χρ. Γιανναράς, «Ελευθερία από την ειμαρμένη», *Καθημερινή* 23-24/4/11.

50. Βλ. Γκιόργκι Ατσίλ, *Ο κανόνας της ελευθερίας*, μτφ. Γ. Σαμαράς, Σύγχρονη εποχή 1982, σ. 44.

51. Βλ. ομότιτλο κείμενο Γ. Πανούση, *Έθνος* 16/4/11.

52. Πρβλ. Σοφ. Βιδάλη, «Η βία στην πόλη», *Βήμα Κυριακή* 20/5/07, Ν. Σεβαστάκης, όπ.π.

53. Βλ. κυρίως Κ. Τσάτσος, «Το άτομο ενώπιον της εξουσίας», *Ευθύνη* 118/1981, σ. 510.

54. Βλ. Κ. Τσάτσος, «Το νόημα της ελευθερίας», *Ευθύνη* 100/1980, σ. 162.

55. Όπ.π., σ. 163.

56. Βλ. Χ. Ν. Θωρώ, όπ.π., σ. 23-24, 59.

57. Βλ. Λώρενς Ρόσενβαλτ, *Η θεωρία, η πρακτική και η επίδραση της πολιτικής ανυπακοής του Θωρώ*, μτφ. Χ. Μαγουλάς, όπ.π., σ. 91, 119, 130 - πρβλ. Φιλ. Παιονίδης, «Πολιτική ανυπακοή: στο μεταίχμιο δικαίου και ηθικής», *The books' journal*, Μάιος 2011, σ. 7.

58. Βλ. Λ. Ρόσενβαλτ, όπ.π., σ. 134, 135.

5. Η σημερινή έκρηξη βίας είναι κάτι που θα έπρεπε να αναμένουμε. Είναι παιδί της ανομίας και της έλλειψης οριοθετήσεων. Το χειρότερο είναι πως αυτός που ασκεί τη βία εναντίον κάποιου υπουργού ή ενός νομπελίστα δεν έχει συνείδηση της εγκληματικής του πράξης, αλλά θεωρεί πως αυτό που κάνει είναι άσκηση δικαιώματος. Και αυτή είναι η μεγάλη στρέβλωση της δημοκρατίας από τη μεταπολίτευση και εξής. Μετά το 1974 θεωρήσαμε –εκ του πονηρού ή εξ αφελείας– πως υπάρχει δημοκρατία, ελευθερία και κοινωνία χωρίς όρια. Πολλοί θεωρούν πως έχουν μόνο δικαιώματα, πως μπορούν με τον δικό τους τρόπο να βρουν το δίκιο τους, χωρίς να αναγνωρίζουν κοινωνικά συμβόλαια, πολιτική συναίνεση ή δημοκρατικούς θεσμούς. Άρα νόμος είναι το δίκιο του εργάτη, του φοιτητή, του αγρότη. Την έλλειψη ορίων έρχεται να συνδράμει η γενικευμένη ανομία.

Δυστυχώς δεν μπορούμε να βγούμε από αυτόν τον φαύλο κύκλο, καθώς δεν πρόκειται για τον παροξυσμό ή την αγανάκτηση ενός ή μερικών ατόμων αλλά για μια κουλτούρα που έχει οικοδομηθεί τα τελευταία 37 χρόνια. Η βία δοξολογήθηκε ακόμη και από τους πολιτικούς. Το αποτέλεσμα ήταν να μπει η βία στον τρόπο που οδηγούμε, στον τρόπο που μιλάμε, πάντα με «συνείδηση δικαίου». Αποδειχτήκαμε αδύναμοι να διαχειριστούμε την ελευθερία μας. Και φτάσαμε στα άκρα, αν και θεωρώ πως θα δούμε χειρότερα φαινόμενα στο μέλλον. Προφάσεις και αιτιολογίες υπάρχουν πάντοτε. Αν θέλεις να στραφείς, όμως, κατά του πολιτικού συστήματος δεν δέρνης όποιον βρίσκεις στον δρόμο. Αυτό είναι παράκρουση και τυφλή βία. Είναι ιδεολογική σύγχυση και ένας φαύλος κύκλος. Το πολιτικό σύστημα προσπαθεί να ενοχοποιήσει τους άλλους και οι άλλοι το σύστημα.

Προσοχή. Το αίτημα για περισσότερη ασφάλεια θα ταυτισθεί με το άγχος για περισσότερη καταστολή. Από «άμυνα κατά ολίγων» τελικά η βία θα γίνει «επίθεση κατά των πολλών». Το αμυντικό δικαίωμα των πολιτών συμ-πλέκεται με την υπεραντίδραση της αστυνομίας και το δίπολο κράτος-«ταραξίες» θέτει στη μέση τα θύματα.⁵⁹

Δεν πρόκειται για κάποια «κοινωνική κατασκευή» του (όποιου) εχθρού (Hostis, Inimicus)⁶⁰ αλλά για υπόγεια αίσθηση/ πρόσληψη μιας εχθρικής και εκδικητικής δημοκρατίας.

Χρειαζόμαστε συνεπώς εκπαίδευση στη δημοκρατία και στη μη-βίαιη αντίσταση.⁶¹ «Υψηλότερη δικαιοσύνη» σε συνθήκες «νόμου Λιντς» δεν υπάρχει.⁶² Δει δη κανόνων και ορίων. Χωρίς κανόνες και όρια ούτε υπακοή ούτε ανυπακοή νοούνται. Ούτε βέβαια Ελευθερία ή Ελευθερίες.

59. Πρβλ. Κ. Βαθιώτης, «Ταραξίες εναντίον αμέτοχων πολιτών: εμφύλιος πόλεμος ante portas;», *Συνήγορος* 70/08, σ. 44, Κ. Τσάτσος, «Το άτομο ενώπιον...», όπ. π. σ. 510.

60. Πρβλ. Α. Μπενάκη-Ψαρούδα, «Ποινική καταστολή και συνταγματικά δικαιώματα», *Βήμα Κυριακής* 1/3/09.

61. Βλ. Ρ. Τζαχανμπεγκλού, όπ. π.

62. Βλ. Π. Κ. Σούρλας, όπ. π.

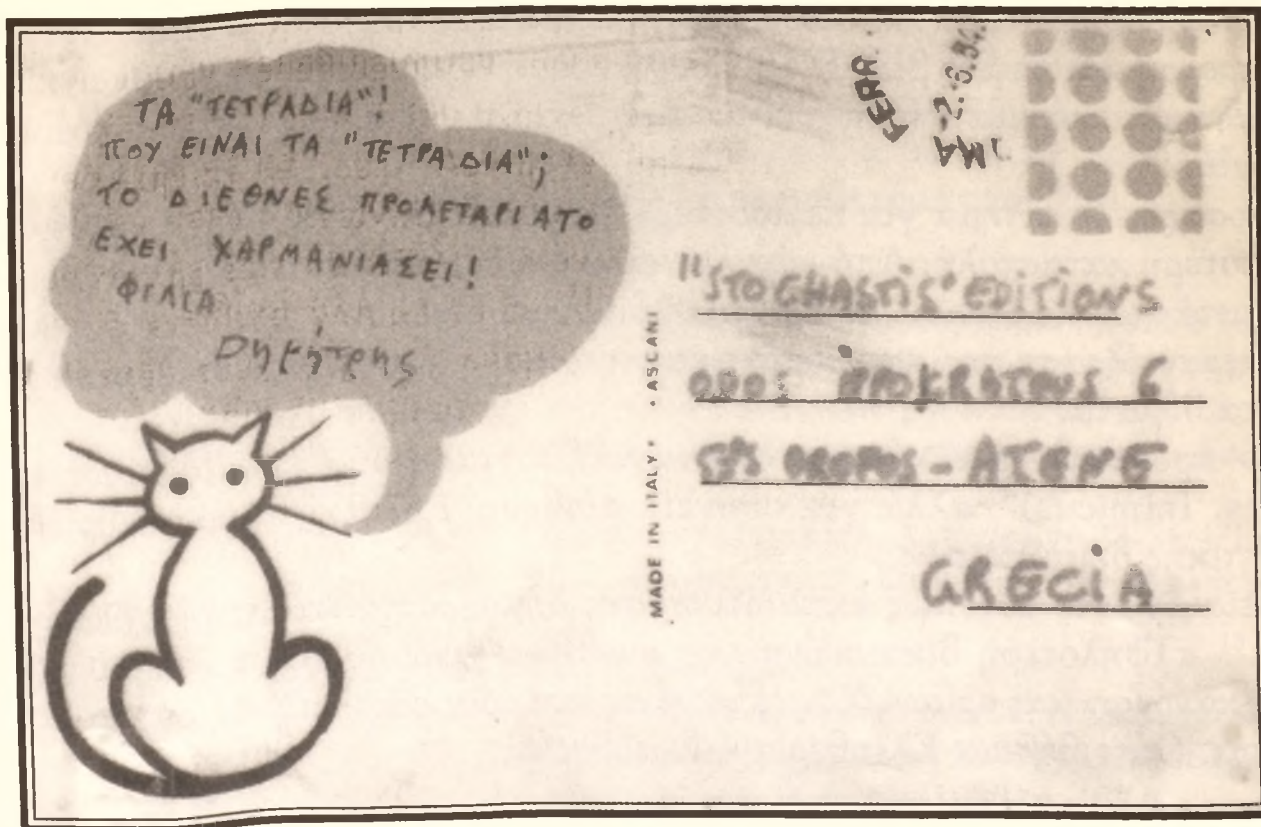
Υ.Γ. Πρέπει να συμφωνήσουμε στα αυτονόητα.

Η έντονη κοινωνική αντίδραση (μέχρι και λαϊκή οργή) στα μέτρα της κυβέρνησης δεν νομιμοποιεί ούτε βέβαια δικαιολογεί αυτοδικία ή εγκληματική συμπεριφορά.⁶³

Τα πολιτικά ή δημοκρατικά αδιέξοδα δεν δικαιώνουν τη συμφηφιστική (πολιτική; ρατσιστική;) βία.⁶⁴ Δεν υπάρχει καλή βία και νομιμοποιημένο έγκλημα στις δημοκρατίες.

63. Βλ. «Αντίδραση αλά ελληνικά», Δημόσιος Τομέας 274/10, σ. 26 – Βλ. Π. Σιώκος, «Πέτρες, γιαούρτια και πολιτικό αδιέξοδο», Ελευθεροτυπία 2/5/11 – Ν. Κωνσταντάρας, «Το μίσος αναβλύζει», Καθημερινή Κυριακής 15/5/11 – πρβλ. απάντηση σε κείμενο της Α. Φραγκουδάκη, Νέα, Επιστολές 7-8/5/11 – βλ. και Editorial, «Όχι στη βία», The books' journal, Μάιος 2011.

64. Βλ. Ν. Κωνσταντάρας, όπ.π. – βλ. και δήλωση Γ. Πανούση, «Ο πολίτης ανάμεσα σε διασταυρούμενα πυρά», Έθνος 13/5/11 – Π. Μανδραβέλης, «Ας τα δούμε όλα από την αρχή», Καθημερινή Κυριακής 15/5/11 – Χρ. Ζέρβας, «Περί βίας και ανομίας», Ελευθεροτυπία 25/5/11.



Τα «Τετράδια στηρίζονται αποκλειστικά σε σας
Γραφτείτε και γράψτε συνδρομητές
Ενισχύστε την κοινή μας προσπάθεια